

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 130 2009

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2010 och för recensioner 1 september 2010.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck, i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-27-8

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2010

Övriga recensioner

Staffan Bergsten, *Den svenska poesins historia*. Wahlström & Widstrand. Stockholm 2007.

Ingen har förut skrivit den svenska poesins historia, säger Staffan Bergsten i förordet till sin historia om just den svenska lyriken. Hans historik fyller därför på sätt och vis ett tomrum, och man håller oreserverat med honom om att det är inom lyriken ”som svenska språket firat sina kanske största triumfer”. En historia kan emellertid vara av olika slag – den kan vara rent deskriptiv, den kan söka visa på utvecklingslinjer eller den kan söka visa på orsaker under dessa utvecklingslinjer. Bergstens historik är väsentligen av det andra slaget: den söker visa på utvecklingslinjer, framförallt inom formsidan, särskilt inom metriken områden. Vattendelarna inom förloppet är för det första när metriken reglerades på 1600-talet, när den medeltida diktens, balladens eller visans versformer avlöstes av Stiernhielms och andras övertagande av den klassiska diktens strängare versformer med fasta mönster, för det andra när modernismen på 1900-talet introducerar fri vers och befriar från rimmet. Inom detta förlopp kan Bergsten visa på konstanser; den mest påfallande är den, för att låna Bergstens egen formulering, att vår rimmade poesi till största delen består av den enkla fyrradiga visstrofen. (s. 267) Att metriken är ryggraden i denna historia märks både på att Bergsten ägnar versläran ett eget kapitel, ”Liten verslära”, och på att han i detta kapitel ger litteraturhänvisningar, till Otto Sylwans *Den svenska versen* och Eva Liljas *Svensk metrik*. För övrigt hänvisar han till framställningarna och bibliografierna i Tigerstedts *Ny illustrerad litteraturhistoria* och Lönnroths /Delblancs *Den svenska litteraturen*, samt till utgåvor av de behandlade författarskapen. I övrigt ges inga hänvisningar till den litteraturvetenskapliga forskningen.

Utvecklingen skulle kunna handla om all svensk poesi – men gör det givetvis inte. Bergstens historia handlar väsentligen om de bästa dikterna, de kanoniska: ”En annan avgränsning har med kvalitet att göra. Hur många svenska poeter som publicerats har ingen räknat, men klart är att de som be-

retts plats här endast utgör ett ringa fåtal [...] Det är de stora namnen som dominerar, de som vunnit berömmelse eller framstår som särskilt representativa för sin tid. Detta urval grundas på en lång, kollektiv sällningsprocess men rymmer ofrånkomligen även subjektiva inslag.” (s. 10) Det betyder i praktiken att de dikter som citeras och kommenteras för det mesta är de stora antologinumren – detta inte sagt som kritik. Till exempel analyseras ”Ebbe Skammellsson”, ”Harpans kraft”, Wivallius’ ”Ach, libertas” och ”Klagevisa”, Stiernhielms sonett om silkesmasken, hans ”Hercules”, Nordenflychts ”Till – – –”, Kellgrens ”Den nya skapelsen”, Bellmans ”Liksom en herdinna”, Stagnelius’ ”Suckarnas myster”, Tegnér’s ”Mjältsjukan”, Frödings ”Det borde varit stjärnor” och Ekelöfs ”Om hösten” relativt utförligt – och skickligt. Bergsten är givetvis medveten om att hans urval av poeter och dikter trots detta kan diskuteras – recensenten vill för sin del inskränka sig till att undra över att Bruno K. Öijers författarskap inte ägnats ett ord. Öijers diktning hör dock till nutidens stora.

Även om de kanoniska dikterna och de metriskas fenomenen bildar röda trådar i framställningen, finns det andra mönster i Bergstens framställning. Eftersom hans historik är kronologiskt upplagd, finns det här och var insprängt beskrivningar av epoktypiska drag: av pastoralens dominans under 1700-talet, av det folkliga och nationella under 1800-talet (Runeberg, Snoilsky, Heidenstam). I dessa avsnitt eller kapitel om epoker får läsaren också möta de mindre gudarna, de som är representativa för skedet eller epoken i fråga. Så till exempel citeras i kapitlet om ”Folket och historien”, som handlar om 1800-talets nationella poesi, Elisabeth Björklunds ”Land, du välsignade”. Det finns med andra ord en viss spänning i framställningen mellan det representativa och det kanoniska – som författaren själv framhållit.

Upplägningen är alltså kronologisk, och i 14 korta kapitel skildras så de stora lyriska författarskapen, infogade i tematiska enheter. Balladen eller visan får ett kapitel, 1600-talslyriken ett, som sam-

lats under rubriken "Lärd poesi, och bohemisk". Det sammanhållande är här det förhållandet att alla de stora diktarna under 1600-talet är skrivkunniga, några till och med lärda, några av dem, till och med kanske Stiernhielm, är bohemer. Det är ett fyndigt sätt att klumpa ihop Wivallius, Stiernhielm, Lucidor och Brenner. Kapitlet om 1700-talet, "Pastoral i pastell" hålls samman av alla de sätt pastoralen brukats på under 1700-talet, och följdriktigt ägnas här Bellmans "Liksom en herdinna" en utförlig analys, och kapitlet avslutas med fru Lenngrens "Ett sätt att göra herdakväden". 1800-talet hålls samman av temat "Folket och historien", och fyndigt urskiljer Bergsten här tre sorters blått, det himmelsblåa hoppet om en ny världsordning efter franska revolutionen, det svenskt blåa, och det romantiskt transcedenta blå. Här får Tegnér's *Fritiofs saga* en utförlig och kärleksfull kommentar. 1900-talet kan dock inte hållas samman på detta sätt – detta århundrade får fem kapitel, och vattendelaren mellan 1800-tal och 1900-tal är just kapitlet om versläran, detta för att läsaren ska kunna följa med i beskrivningen av modernismens uppbrott från de traditionella versformerna och strofformerna.

Förutom dessa kapitel om epoker eller århundraden finns så kapitel som är tematiska: ett kapitel handlar om religiös poesi, framförallt om den svenska och finska psalmboken, men också om bibliska fantasier hos 90-talisterna. Här tror man att Bergsten för översiktens skull sprängt in ett kapitel som handlar om något han inte riktigt känner sig befryddad med. Inledningsvis säger Bergsten att "Men för att riktigt tillägna sig poesi krävs mer än så [distan], nämligen kärlek till det lästa" (s. 10). Men psalmer verkar han inte gilla, och fråga är om han är så kunnig som kommentator här. Ett exempel på hans främlingskap är vad han säger om första psalmen i Swedbergs psalmbok 1695: "Som nummer 1 kommer tio Guds bud och så här låter det ökända sjunde budet i rimmad version: Du skalt ock ej bedriva hor". (s. 116). Budet om hor (äktenskapsbrott) kallar vi (dock ej de reformerta kyrkorna) inte det sjunde utan det sjätte budet. Förmodligen har Bergsten vilselett av att psalmens sjunde strof handlar om detta sjätte bud. En annan mer djupgående, förvånande och problematisk okunnighet visar Bergsten i kommentaren till Karlfeldts underbara "Snabbt jagar stormen våra år", som togs in som s.k. läsepsalm i 1937 års psalmbok. Bergsten uppskattar med all rätt denna psalm, men vill inte kalla den psalm: "Till arten är det snarare en hymn än en psalm och specifikt kristna inslag saknas. I

slutraderna talas det visserligen om tro men därmed avses inga lärosatser utan tillit och förtröstan." (s. 135). Just tillit och förtröstan är kärnan i kristen tro – man tror faktiskt inte på lärosatser utan tror (litar på, förtröstar) på Gud – som det står i den mest spridda av alla bekännelser: "Jag tror på Gud..."

Ett tematiskt kapitel handlar om den manodepressive eller depressive diktaren och hans dikt. I detta kapitel behandlas Rydbergs diktning under rubriken "En melankolisk visionär", och här kommenteras "Svårmodets son" men också "Prometheus och Ahasverus" och "Kantar". De tolkas mot bakgrund av Rydbergs biografi och av hans ideologiska brottningar. Det är kanske inte alldeles lyckat att foga in Rydbergs diktning i ett kapitel betitlat "Inspiration och depression", som väsentligen handlar om Tegnér's och Stagnelius' psyken och dessas avtryck i "Mjältsjukan" respektive "Vän, I förödelsens stund". Man har ett intryck av att Rydberg pressats in i detta kapitel.

Ett kapitel handlar om naturlyriken under framförallt 1800-talet. Detta kapitel är fyndigt disponerat efter spänningen mellan det linneanskt detaljerade, realistiska och det schellingianskt spekulativa. Här, som på flera ställen i Bergstens framställning, får Stagnelius' dikt en framskjuten plats – det invänder man inte emot. I detta rika kapitel analyseras och placeras litteraturhistoriskt Runebergs naturdiktning, liksom givetvis Frödings och Karlfeldts. Slutpunkten i detta kapitel bildar Vilhelm Ekelund, vars symbolistiska naturdikt får en effektiv och kort presentation. Ett annat tematiskt kapitel har titeln "Sångmösyndromet", som snabbt och elegant går igenom alla sångmör från Beatrice till Frida och Hjalmar Gullbergs "blonda Venus" och slutar med en av Ekelöfs dikter om Fatumeh – kapitlet behandlar som synes den speciella form av kärleksdikt som handlar om inte bara åsynen av den älskade utan också hur hon förvandlar både världen och poeten, men särskilt hans dikt. Överhuvudtaget bildar Bergstens fina läsningar av kärlekslyrik ett genomgående mönster i framställningen som helhet.

De fem kapitlen om 1900-talets lyrik är i huvudsak kronologiskt tänkta – ett om 20-talets diktning: "Gränsbor mellan gammalt och nytt", ett om 30- och 40-talet: "Livstro och existentiell ångest", ett om 60-, 70- och 80-tal, "Genom trångforsen". Titeln syftar på det enligt Bergsten lyrikfientliga klimat som rådde under 70-talet, och som gjorde att många lyriker tystnade och aldrig kom igen, kom igenom "trångforsen". En som gjorde det var Tomas Tranströmer, som ägnas många och insiktsfulla sidor

i detta kapitel. Inom ramen för denna kronologi, men ändå bildande tematiska kapitel, ligger två kapitel om kvinnliga lyriker. Det första, "Kvinnopionjärer och föregångsmän", behandlar Edith Södergrans och hennes manliga arvtogares diktning, liksom Karin Boyes, Ebba Lindqvists och Anna Greta Wides. Det andra, under rubriken "Adrenalin och valium" tecknar Ann Margret Dahlquists- Ljungbergs, Sonja Åkessons, Majken Johanssons och Kristina Lugns författarskap. Särskilt Åkessons och Lugns dikter ägnas kärleksfulla och skickliga läsningar. Mig förefaller kapitelrubriken en aning missvisande – visserligen talar några dikter om vrede, men av "adrenalin" ser jag inget, och "valium" endast något indirekt. Titeln hade kunnat lyfta fram vad Bergsten själv lyfter fram i analyserna, den språkliga briljansen och kvickheten och den där underliggande oron och allvaret hos dessa kvinnliga lyriker.

Bergstens historik är skriven både av den kärleksfulla och kunniga lyrikläsarens hand, den är skriven både med ett personligt och forskarens distanserade tonfall. Ibland kan de personliga tonfallen dock bli en aning polemiska och förefalla omotivade. Att exempelvis skriva om Gustav Vasa, apropå reformationen i Sverige, att kungen "drog sig inte för att suga ut sina barn, i synnerhet dem som verkat inom den gamla kyrkan vars gods och egendomar han konfiskerade och därmed gjorde sig själv till en av Europas rikaste män. Religionen fick legitimeras detta rofferi" (s. 112) kan kanske motiveras, men att i samband med Snoilskys "Gamle kung Gösta" skriva: "roffarkungen som här får epitetet 'Guds underman'" (s. 162) förefaller mig opåkallat. Varken Snoilskys dikt eller Snoilsky personligen aktualiserar epitetet "roffarkung". Ibland sätter man också ett frågetecken för Bergstens bruk av vissa termer, det gäller till exempel termen "versmått" – Bergsten kallar både sonetten och terzinen för versmått (s. 263 f.) Termen metafor används av Bergsten närmast liktydig med "bild" i allmänhet: "mannens/skaldens kärleksberusning blir till en metafor för hela naturens erotiska makt" (s. 195), eller apropå Ekelunds symbolism: "reduceras den yttre biologiska naturen till metaforer för olika själstillstånd" (s. 198). Normalt använder man termen metafor inte om fenomen, ting eller sakförhållanden, utan om en språklig figur. I detta sammanhang kunde man också efterlysa en större uppmärksamhet på bildspråkets utveckling och funktion i framställningen i allmänhet: inte bara metriken, strofformerna och de prosodiska elementen är centrala i poesin, också bildspråket är det.

Bergstens historik synes främst vända sig till lyrikläsarna (också de in spe) utanför universitetens lärosalar: kapitlet om versläran, liksom frånvaron av litteraturhänvisningar pekar på andra läsare än de akademiska. Som populärvetenskap erbjuder denna historik en förträfflig översikt över de stora numren i svensk lyrik, över stora teman i vår dikt och över versens, versformernas och strofformernas utveckling. På bokens sidor talar en kärlek till den svenska lyriken, en vilja att lyfta fram det som ännu är av värde. Bergstens ofta kunniga och känsliga analyser vill visa på dikternas kvaliteter, men han andrager också andra vittnen till dessa kvaliteter: genom att visa på samband mellan då och nu, mellan Katarina Frostensons dikt och den medeltida balladen, mellan Key Åbergs dikt och Stiernhielms, mellan Nordenflychts dikt och Thorvalls – för att bara ta några exempel på Bergstens observationer av de återbruk nutida diktare gör av traditionen – får dessa återbruk visa på den språkliga kraft som finns både i den äldre och den nya svenska poesin.

Eva Haettner Aurelius

Dansk litteraturs historie. Red. Klaus P. Mortensen & May Schack. Bind 2: 1800–1870. Förf: Sune Aukén, Knud Michelsen, Marie-Louise Svane, Isak Winkel Holm & Klaus P. Mortensen. Gyldendal. København 2008.

Litteraturvetenskapens kanske inte främsta men mest omhuldade problem är litteraturhistorieskrivningen och den därmed obönhörligen förbundna kanonbildningen. Vad skall beskrivas för vem? Det i praktiken gängse, nämligen att redogöra för kritikerens, författarnas och forskarnas litterära kanon genom seklerna, problematiserades tidigare av tendenser att använda litteraturhistorien för att visa framväxten av nationell identitet och storhet, senare av önskemålet att även beakta bredare kretsars läsning. Begränsningen till skönlitteratur var i äldre tid inte heller självklar. Och vem är läsaren? Den energiske litteraturstudenten, vars ekonomiska resurser är knappa, eller den praktverkssuktande representanten för den s.k. bildade allmänheten med rymligt coffee table, ehuru mer intresserad av bilder än bildning? I synnerhet i anglosachsisk litteraturhistorieskrivning har dessutom frågan rests om en enda person eller forskargrupp ens kan behärska allt det relevanta materialet.

I Sverige, där vi i akademiska sammanhang fort-